

Η επίδραση του Ακάθιστου Ύμνου στον Αλέξανδρο Παπαδιαμάντη και τον Κωστή Παλαμά

/ [Ορθόδοξη πίστη](#)

(Θεολογική, φιλολογική και λογοτεχνική προσέγγιση)

Ο Ακάθιστος Ύμνος, «η πλέον, ίσως, δημοφιλής ιερά Ακολουθία της Ορθοδόξου Εκκλησίας», κατά την έκφραση του επιφανούς Θεολόγου πατρός Επιφανίου Θεοδωροπούλου¹, είναι ένα κοντάκιο -ποιητική ομιλία- που αποτελείται από τα εξής μέρη: Το **προοίμιο**, **τους οίκους**, δηλαδή τις στροφές, που μεταξύ τους έχουν οργανική ενότητα, και το **εφύμνιο**. Πρέπει να γνωρίζουμε ότι ο Ακάθιστος είχε συντεθεί, για να εξυπηρετήσει τις **λειτουργικές ανάγκες του Ευαγγελισμού**, γιατί και το Κοντάκιο και οι 24 Οίκοι είναι αναπόσπαστα μέρη της Εορτής του Ευαγγελισμού και ανήκουν μόνο σ' αυτήν². Το κοντάκιο αναφερόταν αρχικά σε κοινό εορτασμό του Ευαγγελισμού και των Χριστουγέννων. Αργότερα χρησιμοποιήθηκε στις δοξολογίες για τη διάσωση της Βασιλεύουσας από τις βαρβαρικές επιδρομές, επί Ηρακλείου το 622, Κωνσταντίνου Πωγωνάτου το 672 και επί Λέοντος Ισαύρου το 717, που όπως αναφέρει ο λαμπρός θεολόγος και άγιος Νικόδημος ο Αγιορείτης, «**έκτοτε εθεσπίσθη και ψάλλεται ο Ύμνος εις κάθε Εκκλησίαν**». **Ο χαρακτήρας του Ακαθίστου είναι Θεοτοκολογικός και Χριστολογικός** και όπως ήδη αναφέραμε, αναφέρεται στην «κατ' εξοχήν εορτή, βάσιν και, κεφάλαιον όλων των Εορτών...», όπως γράφει ο Θεολόγος Ιερομόναχος

Ιωακείμ Ιβηρίτης σε μια περισπούδαστη μελέτη του³.

Ο Ακάθιστος Ύμνος και το Κοντάκιο, δηλαδή «οι Οίκοι» του Ευαγγελισμού, δεν είναι επική ή λυρική ποίηση όπως υποστηρίχθηκε από αρκετούς μελετητές, αλλά «Δράμα» του οποίου το χορικό αποτελούν οι Οίκοι. Αφού για το δράμα απαιτείται «μίμησις πράξεως σπουδαίας και τελείας» που να έχει «μέγεθος, ηδυσμένον λόγον, πρόσωπα δρώντα, κάθαρση, δέηση» κ.λ.π., ο Ακάθιστος τα έχει όλα. Πράξις σπουδαιότερα και τραγικωτέρα από το δράμα της πτώσεως του ανθρώπινου γένους δεν ήτο δυνατόν να υπάρξει! Λύτρωση-απολύτρωση, η Σταυρική Θυσία. «Ο ηδυσμένον λόγος», η Υμνολογία των Κανόνων, των Ωδών, των Κοντακίων, των Οίκων, πρόσωπα δε ο Αρχάγγελος, η Θεοτόκος, ο Υμνωδός. «Αδέτω σοι Δέσποινα κινών την λύραν του Πνεύματος» κ.λ.π. Και μετά έρχεται η λύση του δράματος, το Εμβατήριο: «Τη Υπερμάχω Στρατηγώ τα Νικητήρια», **για τη νίκη των οποίων καταγάγει η Θεοτόκος ως Στρατηγός στην πάλη των ανθρώπων κατά του Διαβόλου**. Δια της συγκαταθέσεως, «Ιδού η δούλη Κυρίου», σαρκώνεται ο Λόγος και καταλύεται η δύναμις του Αντιχρίστου. Υπάρχει μεγαλύτερη νίκη απ' αυτήν της Υπεραγίας Θεοτόκου εναντίον του Αντιχρίστου; Εάν μελετήσει καλά ο ερευνητής το κεφάλαιον της «**Βασιλείου Τάξεως**» του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου, πως εορταζόταν στους Βυζαντινούς τα επινίκια, θα αντιληφθεί σίγουρα την ερμηνεία του «Ακαθίστου»! Ακόμη το λεξιλόγιο του Ακαθίστου είναι πέρα για πέρα θεολογικό και αντιπροσωπεύει τη θεολογία της εποχής του Υμνογράφου όπως διαμορφώθηκε από τα συγγράμματα των Πατέρων της Εκκλησίας.

Δεν μπορεί να έχει γραφτεί πριν από την Σύνοδο της Εφέσου το 431, «άρα είναι έργο» καταλήγει ο βυζαντινολόγος Καθηγητής Κ. Μητσάκης, «της μεγάλης ακμής του Κοντακίου, τέλος Ε αρχές Στ αιώνας»⁴. Όλα τα στοιχεία συνηγορούν για την απόδοση του Ακαθίστου στο Ρωμανό τον Μελωδό. Το μόνο χειρόγραφο που τον αναφέρει, βέβαια, ονομαστικά είναι ο κώδικας 41 της Μονής Βλατάδων σε μια παρασελίδια, **πολύ μεταγενέστερη σημείωση, στο φύλο 193**. Χωρίς, βέβαια, να είναι ο ερευνητής απόλυτα σίγουρος, ο ποιητής του Ακαθίστου προέρχεται από τους κύκλους των λογίων της δεύτερης σοφιστικής που αντιπροσωπεύουν τις τάσεις των σχολών της Ανατολής.

Ανάλυση των εκφραστικών τρόπων του Ακαθίστου με τους αντίστοιχους, που παρουσιάζουν και κοντάκια του Ρωμανού, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει ενότητα ύφους και πλήρης ταυτότης εκφραστικών μέσων.

Το Κάλλος του Ύμνου

Ο ποιητής του Ακαθίστου με την ολόθερμη πίστη, αναζήτησε την καθαρή

λυτρωτική ποίηση και ο ύμνος του αποβαίνει γνήσια εξεικόνιση της ψυχής και ησυχασμός ανάμεσα στα ουσιώδη σημεία της θρησκευτικότητας που είναι η προσευχή όταν περνά από την τροφή της ελπίδας και της αγάπης μακριά από την σκοπιμότητα του αντιπονητικού θετικισμού. Το κείμενο του Ακαθίστου, όπως και τα ανάλογα προς αυτό υμνολογικά-λειτουργικά κείμενα, είναι οπωσδήποτε έκφραση του Υψηλού, όπως θα έλεγε ο σοφός Καθηγητής της Βυζαντινής Ρυθμολογίας Παν. Μιχαηλίδης⁵. Η θρησκευούσα ψυχή που απαιτεί φτάνει στην εσωτερική κάθαρση. Κι αν ακόμη η έννοια του Θεού είναι απρόσιτη, ξαναγουρίζει σε μας η φωνή αυτή χωρίς να χάνει την ουσία της και χωρίς να δοκιμάσει ατυχία στον προορισμό της και κοινωνεί με τον Θεό και επικοινωνεί και μαζί μας.

Η ουσία της είναι θεϊκού ύμνου. Με αυτή την υπόσταση ανέβηκε στην ύπαρξη της δημιουργίας.

Παρακολουθώντας ο ερευνητής τα σχετικά ευαγγελικά κείμενα και το κείμενο του Ακαθίστου, διαπιστώνει ότι ο μελωδός δεν ακολουθεί το κείμενο τυπικά, αλλά το πλουτίζει με μια ανάπτυξη του θέματος, που είναι σκίρτημα ψυχής, ποιητική ελευθερία σύμφωνα με τη δογματική της Ορθοδόξου Εκκλησίας, συγκίνηση μαζί και δόνηση, ένα δημιουργικό ταξίδι ανάμεσα στα ευαγγελικά κείμενα. Οι οίκοι του β' μέρους Ν-Ω έχουν καίριους δογματικούς όρους. Ανασκευή κακόβουλων αιρέσεων όπως του Νεστοριανισμού, του Μονοφυσιτισμού, Δοκητισμού κ.λ.π. Και εδώ, βέβαια, ο οίστρος του Υμνογράφου είναι απλωμένος με επάρκεια και οι κατάλληλες φράσεις προσάγονται με καλλολογικό, ωραιότατο υμνογραφικό ένδυμα και κάτω από διαρκή θερμότητα πνευματικού αισθήματος.

Βέβαια η Υπεραγία Θεοτόκος είναι το πρόσωπο στο οποίο κυρίως απευθύνεται ο Υμνογράφος. Το κατηγορηματικό κάθε προτάσεως αναφέρεται σ' Αυτήν. Τίποτα δεν είναι πρόχειρο και το ζύγισμα ουσιαστικών και επιθέτων είναι πάντοτε εύστοχο. Σειρά προτάσεων καταφατικών είναι ο Ακάθιστος, προτάσεις κρίσεως ανάμεσα σε μια διαρκή λιτότητα, ζουν μαζί χωρίς να συγκρούονται μέσα στους στίχους, ενωμένες στην κοινή λατρεία προς την Παναγία. Κάθε περιφραστικό κατηγορηματικό περιέχει φράσεις θαυμασμού και χαιρετισμού με επιφωνηματική δόνηση. Τα πρωτότυπα επίθετά του κάνουν το κείμενο πλαστικό, κέντημα δεξιοτεχνικότατο, σαν κήπο πολάνθο, ένα έγχρωμο δειλινό ορίζοντα όπως οι ώρες που ψάλλεται ο Ύμνος. Ο Μελωδός είναι λουσμένος, όπως οι αγιογράφοι του Πανσέληνου με ένα τέλειο ζωγραφικό-αγιογραφικό αίσθημα, αισθάνεται την έξαρση του υψηλού όσο και του ηθικού θέματος. Το ζωγραφικό χρώμα το αντικαθιστά η μουσικότητα. Ο κόσμος των ιδεών έρχεται να συναντήσει τον άνθρωπο τον αναζητούντα δια της ικεσίας την μεσιτεία της Θεοτόκου.

Αν φανταστούμε στην περίοπτη θέση της την Πλατυτέρα, αγιογραφημένη στην

αψίδα του Ιερού, έτσι όπως συμβολίζει μια σύνδεση της γης με τον ουρανό, τότε θα καταλάβουμε τον Υμνογράφο του Ακαθίστου καθώς συνενώνει έννοιες μετάρσιες, χαρακτηρισμούς ανάμεσα στην πραγματικότητα και τον ιδεαλισμό.

Αν προσέξει ο πιστός το τι εκλέγει να υμνήσει ο Μελωδός από τα περιστατικά του Ευαγγελισμού της Παναγίας μας και της Γεννήσεως του Κυρίου και τι από τη δογματική διδασκαλία για την Θεομήτορα, θα δει μια οπτασιαζόμενη ψυχή του υμνογράφου, που εκφράζοντας την Ορθόδοξη Θεολογία εκφράζει και μεταδίδει έναν έντονο εσωτερισμό, που διαρκώς κυφορεί ένα γνήσιο πνευματικό φρόνημα ποιήσεως.

Ο υμνογράφος μας έδωσε το υψηλό ορθόδοξο θρησκευτικό περιεχόμενο όπως ο γνήσιος λαϊκός τραγουδιστής, που με τις πατροπαράδοτες ρίζες κρατά αλώβητο τον πυρήνα του Χριστιανικού Ελληνισμού. Παρά την υψηλή δογματική του θέση ο Ύμνος είναι απόλυτα εύληπτος από το λαό, όπως η Θεία Λειτουργία πλάστηκε ακριβώς για να είναι προσιτή σε όλους τους πιστούς.

Η επίδραση του Ύμνου στη Νεοελληνική Λογοτεχνία

Όλοι οι μεγάλοι δημιουργοί της Νεοελληνικής μας Λογοτεχνίας εμπνεύστηκαν από το λαμπρό αυτό έργο της Ορθοδόξου Πίστεως. Ελλείψει χώρου θα αναφερθούμε σύντομα σε δύο κορυφαίους δημιουργούς, στον Αλ. Παπαδιαμάντη και τον Κ. Παλαμά. Ερευνώντας τα γραπτά του Παπαδιαμάντη διαβάζουμε επί λέξει τα εξής: «Εν τω προκειμένω ύμνω απαντώσι και εμπνεύσεις ακραιφνεστάτης ποιήσεως... Η δι' όλου του ποιήματος διήκουσα ιδέα είναι η υπεροχή της Θείας Σοφίας έναντι των προσπαθειών της ανθρώπινης διανοίας προς εύρεσιν της αληθείας και η προσκύνησις της Παναγίας». Τα τέσσερα γνωστά ποιήματα του Παπαδιαμάντη για την Παναγία δείχνουν και τη δική του υμνογραφική δημιουργία και την αγάπη του για τον Ύμνο.

Εξ' ίσου πλούσια είναι και η λύρα του εθνικού μας ποιητή Κ. Παλαμά. Χαρακτηρίζει τον Ακάθιστο **«τέλειον μωσαϊκόν απαρτισθέν από ψηφίδας εκλεκτώς περιμαζευμένας πανταχόθεν. Είναι κατόρθωμα δογματικόν μαζί και πανηγυρικόν»⁶**. Στη «Φλογέρα του Βασιλιά» κυρίως, όπου αντικατοπτρίζεται η ψυχή του ποιητή στην προσήλωσή της, στην Ελληνική εθνότητα, η Παναγία συνενώνει τον θρησκευτικό ευαγγελισμό καθώς ιστορείται η ζωή του Βυζαντίου. Απευθυνόμενος στη Θεοτόκο: «Μητέρα των ανέλπιδων κι όλων του κόσμου Σκέπη», είναι επηρεασμένος από το «την πάσαν ελπίδα μου εις Σε ανατίθημι, Μήτηρ του Θεού, φύλαξόν με υπό την σκέπην Σου» και από το «Χαίρε σκέπη του κόσμου». Ο δικός του στίχος από τη Φλογέρα του Βασιλιά: «Υπέρμαχη Στρατήγισσα σ' εσέ τα νικητήρια», «Μ' εσέ ξημέρωσε η χαρά και σβήει η κατάρα πήρε με Σε Μητέρα»,

από το «Χαίρε δι΄ ης η χαρά εκλάμπει χαίρε δι΄ ης η χαρά εκλείπει» κ.λ.π.

Ο δικός του στίχος: «Σκέπη του Κόσμου πιο πλατειά απ΄ τον κόσμο, στο σκοτάδι, πύρινε στύλε οδηγητή και της ψυχής, λιμάνι», από το «Χαίρε σκέπη του κόσμου πλατυτέρα νεφέλης, χαίρε πύρινε στύλε, οδηγών τους εν σκότει» κ.λ.π.

Στον δέκατο και ενδέκατο λόγο της Φλογέρας του Βασιλιά υπάρχουν στίχοι από τον Μικρό και τον Μεγάλο Παρακλητικό Κανόνα: «Ψηλότερη απ΄ τους ουρανούς, πιο καθαρή απ΄ τον ήλιο και πιο ακριβή από τα Χερουβείμ, πιο δοξασμένη ακόμα κι από τα Σεραφείμ εσύ, στάμνα του Θείου Μάνα», προέρχονται από τον μικρό Παρακλητικό Κανόνα: «Την υψηλότεραν των Ουρανών και καθαρωτέραν λαμπηδόνων ηλιακών... Την τιμιωτέραν των Χερουβείμ... Στάμνε Μάνα φέρουσα» κ.λ.π. Όχι μόνο οι μορφωμένοι αλλά και ο απλός Ελληνικός λαός, τον Ακάθιστο τον έζησε στους αιώνες μέσα στην κατανυκτική ψαλτική τη γεμάτη δραματικό τόνο. Ο μυστικισμός του νίκησε την τυπολατρεία και η μηχανική αποστήθιση των τροπαρίων έδωσε στη λαϊκή ψυχή το δέος να προσεγγίσει τα δυσκολονόητα σημάδια του μελωδού. Η υψηλή τάση να ενσαρκωθούν τα υπερκόσμια η να εξαϋλωθούν τα κοσμικά, αυτή που μορφοποιεί την ιδέα, προσδίδει στην αναχώρηση αυτή μια λύτρωση, από την οποία έχει τόση ανάγκη ο σημερινός τραγικός άνθρωπος.

Είναι δυστύχημα που τέτοια αριστουργήματα του βυζαντινού Ελληνισμού και της Ορθοδόξου Πίστεως δεν υπάρχουν στα νεοελληνικά αναγνώσματα, γιατί «ορισμένοι» συντάκτες των Παιδαγωγικών Ινστιτούτων ξέρουν μόνο να προσκολλώνται στους συνδικαλιστικούς και πολιτικούς μηχανισμούς και δεν αντιλαμβάνονται ότι τέτοια κείμενα είναι εγερτήριο σάλπισμα που αφυπνίζουν από τον λήθαργο, διδάσκουν και καθοδηγούν τις Ελληνικές γενεές στο καθήκον, θρησκευτικό και εθνικό.

Ο Ακάθιστος Ύμνος θα μας υποδεικνύει τους δυό δρόμους που πρέπει να διανύσουμε, τον έναν ως Έθνος, ως λαός, ως φυλή και τον άλλον ως Χριστιανοί Έλληνες Ορθόδοξοι.

Κωνσταντίνος Δεληγιάννης – Δρ. Φιλ.

Όμότη. Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης

«ΕΝΟΡΙΑΚΗ ΕΥΛΟΓΙΑ» Τεύχος 141

Μάϊος 2014

Υποσημειώσεις

- 1.** Αρχιμ. Επιφανίου Θεοδοροπούλου, Ο Ακάθιστος Ύμνος μετά Ερμηνείας, Αθήναι 1968, σελ. 19.
- 2.** Καρ. Μητσάκη, Βυζαντινή Υμνογραφία, τ.Α , από την Καινή Διαθήκη έως την Εικονομαχία, Θεσσαλονίκη, 1971, σ. 482 και εξής. Στη μελέτη αυτή ο Καθηγητής κ. Μητσάκης παραθέτει πλήρη βιβλιογραφία και σαφέστατα συμπεράσματα.
- 3.** Γ. Ιωακείμ Ιβηρίτου, Ο Ακάθιστος Ύμνος, περιοδ. «Γρηγ. Παλαμάς», Οκτώβριος 1928, τευχ. 154, σελ. 375.
- 4.** Κ. Μητσάκη, ο.π., σελ. 490.
- 5.** Π. Μιχελή, Αισθητική θεώρηση της Βυζαντινής Τέχνης. Αθήναι 1964, σελ. 111.
- 6.** Ο. Ξύδης, Ο Ακάθιστος Ύμνος ως ποιητικό κείμενο, περιοδ. «Ακτίνες», Αθήνα 1950, σελ. 409 και εξής.